

УДК 378.013-057.875:165

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2024-4-9>

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Лі Цяньє

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ORCID ID: 0009-0009-6444-9492

e-mail: robotaukr2020@gmail.com

У статті розкрито способи покращення когнітивних здібностей здобувачів вищої освіти та засоби розвитку й активізації їхньої пізнавальної діяльності. Визначено, що пізнавальна діяльність студентів зумовлюється особливостями їхнього фізичного та розумового розвитку, індивідуальними відмінностями студентів, специфікою освітнього середовища закладу вищої освіти, соціально-культурного середовища. Схарактеризовано способи покращення когнітивних здібностей здобувачів вищої освіти, а саме: систематичне навчання та формування міцних знань студентів; розвиток і вдосконалення їхніх практичних умінь, навичок і психічних процесів; організація комунікації та співпраці між учасниками освітнього процесу; розвиток критичного мислення; використання технологічних засобів для сприяння когнітивному розвитку; піклування про психічне здоров'я студентів та сприяння їх когнітивному розвитку. Визначено засоби розвитку й активізації пізнавальної діяльності студентів, а саме: зміст навчального матеріалу (відбір змісту підручника, його структурне оформлення, використання цікавої інформації, фактів, пов'язаних із закономірностями, розкриттям причин явищ, новизна навчального матеріалу); форми організації (індивідуальні, групові і масові способи організації роботи, їх чергування, цікава самостійна робота та позааудиторна діяльність) та методи навчання (наочні, практичні, словесні методи, ігри, дискусії, ситуації успіху і ситуації вибору в навчанні); реалізація міждисциплінарної інтеграції у процесі навчання; поєднання самостійного навчання студентів та навчання у співпраці; забезпечення персоналізованого розвитку пізнавальних здібностей студентів; упровадження новітніх освітніх технологій; формування ефективного механізму оцінки та зворотного зв'язку для регулярного оцінювання результатів процесу навчання; формування сприятливого мікроклімату освітнього процесу.

Ключові слова: пізнавальні здібності, пізнавальна діяльність, здобувачі вищої освіти, способи, засоби, розвиток.

DEVELOPMENT OF UNIVERSITY STUDENTS' COGNITIVE ABILITIES AND COGNITIVE ACTIVITY

Li Qianye

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

The article reveals the ways to improve university students' cognitive abilities and the means of developing and activating their cognitive activity. It is outlined that students' cognitive activity is determined by the peculiarities of their physical and mental development, individual differences, the specifics of educational environment of a higher education setting and the socio-cultural environment. The ways to improve university students' cognitive abilities are characterized. They are: systematic training and formation of students' strong knowledge; development and improvement of their practical skills, abilities and mental processes; organization of communication and cooperation between participants in the educational process; development of critical thinking; use of technological means to promote cognitive development; care for students' mental health and promotion of their cognitive development. The means of developing and activating students' cognitive activity are determined. They are: the content of educational material (selection of the content of textbooks, their structural design, the use of interesting information, facts related to regularities, revealing the causes of phenomena, the novelty of educational material); forms of organization (individual, group and mass ways of organizing work, their alternation, interesting independent work and extracurricular activities) and teaching methods (visual, practical, verbal methods, games, discussions, situations of success and situations of choice in learning); implementation of interdisciplinary integration in training process; combination of students' independent learning and cooperative learning; ensuring personalized development of students' cognitive abilities; introduction of the latest educational technologies; formation of an effective mechanism of assessment and feedback for regular assessment of the results of the learning process; formation of a favorable microclimate of the educational process.

Key words: cognitive abilities, cognitive activity, university students, ways, means, development.

Постановка проблеми. Пізнавальна діяльність студентів є не лише важливою складовою їхнього особистісного розвитку та навчання, а також рушійною силою впровадження освітніх і соціальних інновацій. Пізнавальні здібності та пізнавальна діяльність особистості охоплюють низку психічних процесів, зокрема, сприйняття, пам'ять, мислення та уяву, і мають вирішальне значення для отримання, обробки та застосування отриманих знань.

Розвиток пізнавальної діяльності і пізнавальних процесів здобувачів вищої освіти безпосередньо пов'язаний із професійним й особистісним зростанням (Flavell, 1979). Тому поглиблене вивчення закономірностей розвитку пізнавальних здібностей студентів, а також шляхів активізації їхньої пізнавальної діяльності мають велике значення для сприяння всебічному розвитку здобувачів та підвищення якості вищої освіти.

Пізнавальна діяльність — процес, за допомогою якого люди отримують, обробляють, перетворюють і застосовують зовнішню інформацію. Це основа усвідомлення навколишнього світу і розв'язання проблем, що виникають у ньому. Для здобувачів вищої освіти розвиток пізнавальної діяльності пов'язаний не лише з покращенням їхньої академічної успішності, а й розвитком їхніх пізнавальних здібностей, інноваційного та критичного мислення. Ці здібності відіграють вирішальну роль у майбутніх наукових дослідженнях та розвитку кар'єри студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що дослідження розвитку пізнавальної діяльності студентів здебільшого зосереджуються на вивченні конкретного психічного процесу, зокрема пам'яті, мислення тощо (Л. Подоляк, В. Юрченко (2006), Дж. Флавелл (Flavell, 1979)), а також шляхів розвитку й удосконалення психічних процесів (М. Кузнецов, О. Кузнецов, К. Фоменко (2015), Т. Циганчук (2011), Чень Цзін, Чжан Вей (Chen Jing, Zhang Wei (2024), Лю Ян, Чжао Сяохун (Liu Yang, Zhao Xiaohong, 2024), Ван Ган, Лю Цзюнь (Wang Gang, Liu Jun, 2024), Г. Віггінс (Wiggins, 1998)) і пізнавальної активності студентів у навчанні (В. Лозова (1990), В. Шмир (2016), Лю Сяохун, Ван Мін (Liu Xiaohong, Wang Ming, 2023), Цянь Мін, Лі Цзін (Qian Ming, Li Jing, 2024), Чжан Лі, Лі Хуа (Zhang Li, Li Hua, 2023), Чжао Ян, Чень Сяоянь (Zhao Yang, Chen Xiaoyan, 2023)). Окрім того, А. Палінсар, А. Браун (Palincsar, Brown, 1984) відмічають також важливість вивчення освітнього середовища, індивідуальних відмінностей і соціальної культури як факторів впливу на розвиток пізнавальної діяльності студентів.

З огляду на це актуальним і цікавим є дослідження засобів розвитку пізнавальних здібностей студентів та активізації їхньої пізнавальної діяльності.

Мета статті — розкрити способи покращення когнітивних здібностей здобувачів вищої освіти та засоби активізації їхньої пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Пізнавальна діяльність студентів зумовлюється особливостями їхнього фізичного та розумового розвитку. З віком і фізіологічною зрілістю когнітивна структура і стратегії поведінки студентів зазнають відповідних змін. Тому при визначенні шляхів розвитку пізнавальної діяльності та здібностей студентів необхідно аналізувати поетапні особливості та закономірності психічного розвитку студентів.

Індивідуальні відмінності здобувачів вищої освіти є важливим фактором, що впливає на розвиток їхньої пізнавальної діяльності та здібностей. Студенти мають відмінності в інтелектуальному розвитку, інтересах, особистісних якостях тощо, що сприяє тому, що вони виявлять різне ставлення до пізнавальної діяльності (Wiggins, 1998). Тому необхідно забезпечувати персоналізовану освітню підтримку та керівництво для всіх студентів.

Значний вплив на розвиток пізнавальної діяльності студентів також має освітнє середовище. Заклад вищої освіти виступає важливим середовищем розвитку студентів: його навчальний план і програми, методи навчання, взаємини між викладачами і здобувачами безпосередньо впливають на їхній когнітивний розвиток і результати навчання. З огляду на це необхідно оптимізувати освітнє середовище закладу вищої освіти для сприяння розвитку пізнавальної діяльності студентів.

До того ж, соціально-культурне середовище так само впливає на пізнавальну діяльність студентів. Різне соціальне й культурне походження та цінності студентів можуть впливати на їхню діяльність і психічні процеси. Тому необхідно аналізувати вплив соціального та культурного середовища на когнітивний розвиток студентів, особливості їхньої адаптації в соціумі, щоб забезпечити їхню комунікацію та взаємодію з оточенням.

Отже, розвиток пізнавальної діяльності і здібностей студентів є складним, багатоскладовим, довготривалим процесом, який потребує спільних зусиль різних учасників освітнього процесу (здобувачі вищої освіти, їхні сім'ї, викладачі, суспільство тощо). Так, заклад вищої освіти є основним місцем активізації пізнавальної діяльності студентів, а професійна компетентність і освітня філософія викладачів безпосередньо впливають на пізнавальний розвиток студентів; суспільство забезпечує багаті пізнавальні ресурси для освіти й розвитку студентів. Тому необхідно побудувати комплексну, цілісну й багаторівневу систему підтримки студентів для сприяння розвитку їхніх пізнавальних здібностей й пізнавальної діяльності.

Існують різні способи покращити когнітивні здібності студентів, як-от:

- систематичне навчання та формування міцних знань здобувачів. Одне з основних завдань студентів – отримати та закріпити свої знання шляхом систематичного навчання. Це включає вивчення фахових дисциплін, активізацію міждисциплінарних зв'язків і оволодіння базовими теоретичними знаннями, що забезпечує формування цілісної картини світу та широкого світогляду особистості. Студенти повинні оволодіти ефективними стратегіями навчання, щоб підвищити ефективність і якість навчання (Liu Yang, Zhao Xiaohong, 2024);

- розвиток і вдосконалення практичних умінь і навичок та психічних процесів. Практична діяльність є одних з найефективніших способів покращення пізнавальних здібностей. Студенти повинні брати активну участь у різних практичних видах діяльності (експериментах, практичних роботах, стажуванні, волонтерській діяльності тощо), щоб зміцнити свої теоретичні знання через особисту практичну діяльність, навчитися їх використовувати в реальному житті, а також формувати навички командної роботи та інноваційну обізнаність (Wang Gang, Liu Jun, 2024). Окрім того, участь у соціальній діяльності також є важливим способом покращити пізнавальні здібності студентів, адже завдяки цьому розширюється їхній світогляд, і формується почуття соціальної відповідальності;

- організація комунікації та співпраці між учасниками освітнього процесу. Так, спілкуючись і співпрацюючи з різними людьми, студенти вчаться взаємодіяти, розв'язувати конфлікти ситуації, реалізовувати себе. У командних проєктах студенти можуть навчитися, як планувати й розподіляти завдання, розв'язувати проблеми, що виникають, ознайомитися з перспективними тенденціями у своєму професійному середовищі; у міжкультурних обмінах студенти можуть відчувати різні культурні звичаї та покращити навички міжкультурного спілкування. Ці можливості обміну та співпраці можуть не тільки збагатити знання студентів, але й покращити їхні когнітивні здібності;

- розвиток критичного мислення. Завдяки цьому студенти вчаться мислити самостійно, аналізувати проблеми у професійному середовищі та пропонувати ідеї, тим самим поглиблюючи свої знання та застосовуючи їх у практичних завданнях. Студенти повинні навчитися ставити під сумнів, міркувати та оцінювати інформацію, мати незалежні судження завдяки власному мисленню, а не сліпо приймати думки чи висновки інших людей (Zhang Li, Li Hua, 2023). Водночас студенти також повинні використовувати критичне мислення для аналізу та розв'язання складних соціальних і практичних питань, щоб сформувати і посилити своє відчуття соціальної відповідальності;

- використання технологічних засобів. В інформаційну епоху вони забезпечують потужну підтримку розвитку пізнавальної діяльності студентів. Вони можуть застосовувати Інтернет, бази дані та штучний інтелект, щоб отримувати інформацію, аналізувати її та приймати рішення. Наприклад, студенти можуть отримувати нові знання за допомогою платформ онлайн-курсів, шукати літературу за допомогою академічних пошукових систем, обробляти експериментальні дані за допомогою програмного забезпечення для аналізу даних тощо. Ці технологічні засоби не лише підвищують ефективність та якість навчання студентів, але й надають більше можливостей для розвитку їхніх здібностей і пізнавальної діяльності;

- піклування про психічне здоров'я студентів та сприяння їх когнітивному розвитку. Психічне здоров'я є основою розвитку пізнавальної діяльності студентів. Здоровий психічний стан допомагає студентам підтримувати позитивне ставлення до навчання та стабільний емоційний стан. Тому студенти повинні приділяти увагу збереженню психічного здоров'я, учитися регулювати свої емоції, знімати стрес, підтримувати врівноважену психіку. Водночас заклад вищої освіти має надавати необхідну психологічну підтримку та допомогу студентам, створювати сприятливі умови для розвитку їхньої пізнавальної діяльності.

Отже, існують різні способи розвитку пізнавальних здібностей студентів, які доповнюють і сприяють один одному, а разом формують цілісну систему розвитку пізнавальної діяльності студентів. Завдяки цьому студенти можуть удосконалювати свої здібності, особистісні якості, закладаючи міцну основу для майбутнього академічного успіху та кар'єрного зростання (Zhao Yang, Chen Xiaoyan, 2023).

Щодо засобів розвитку й активізації пізнавальної діяльності студентів, можна виокремити такі:

1. Зміст навчального матеріалу. Він має орієнтуватися на покращення пізнавальних здібностей студентів. Це, зокрема, означає, що відбір змісту підручника, його структурне оформлення, застосування форм і методів навчання та оцінювання мають бути зосереджені на покращенні пізнавальних здібностей студентів, активізації їхніх пізнавальних інтересів, мотивів і потреб. Наприклад, слід звернути увагу на можливості розвитку пам'яті, мислення, уваги, уяви, творчості студентів у процесі навчання та сприяти тому, щоб зміст навчального матеріалу був тісно пов'язаний з удосконаленням цих психічних процесів (Qian Ming, Li Jing, 2024). Окрім того, у процесі навчання можна використовувати цікаву інформацію, факти, пов'язані із закономірностями, розкриттям причин явищ, а також новий навчальний матеріал, що стимулює і надихає на навчання і розмірковування.

2.Форми організації (індивідуальні, групові і масові способи організації роботи, їх чергування, цікава самостійна робота та позааудиторна діяльність) та методи навчання (наочні, практичні, словесні методи, ігри, дискусії, колективні обговорення, ситуації успіху і ситуації вибору в навчанні). Так, можна поставити студентам складні і надихаючі запитання, щоб спрямувати їх на глибокі роздуми та обговорення; або можна надати їм практичні кейси, щоб допомогти поєднати теоретичні знання з практичними проблемами та покращити їхні навички розв'язання цих проблем.

3.Реалізація міждисциплінарної інтеграції у процесі навчання здобувачів вищої освіти. Розвиток пізнавальних здібностей студентів вимагає інтеграції знань між навчальними дисциплінами, аби сформувати у здобувачів цілісну когнітивну структуру під час процесу навчання. Також слід орієнтуватися на комплексне застосування отриманих студентами знань для розв'язання практичних завдань з фаху, упровадження інновацій у процес навчання та формування професійної компетентності здобувачів.

4.Поєднання самостійного навчання студентів та навчання у співпраці. Здатність до самостійного навчання є важливою складовою пізнавальних здібностей особистості. Викладачі повинні розробити відповідні навчальні завдання та вправи, щоб скеровувати студентів до поступового розвитку здатності до самостійного навчання (Liu Xiaohong, Wang Ming, 2023). Також навчання у співпраці є способом покращення пізнавальних здібностей, адже завдяки груповій співпраці й обговоренням розширюється світогляд студентів, удосконалюються їхні комунікативні і соціальні здібності.

5.Забезпечення персоналізованого розвитку пізнавальних здібностей студентів. Викладачі повинні враховувати в навчанні індивідуальні відмінності студентів і створювати можливості для забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів. Наприклад, можна застосовувати вправи та дослідницькі завдання різного рівня складності для задоволення різних пізнавальних потреб студентів; надавати на вибір матеріали для читання або тематику науково-дослідних робіт тощо.

6. Упровадження новітніх освітніх технологій. З бурхливим розвитком науки і техніки постійно з'являються нові можливості інтеграції сучасних технологій у навчання (віртуальна реальність, штучний інтелект тощо), що сприяє урізноманітненню методів навчання, модернізації процесу навчання та розвитку пізнавальних здібностей студентів (Chen Jing, Zhang Wei, 2024).

7.Формування ефективного механізму оцінки і зворотного зв'язку для регулярного оцінювання результатів навчання. Вони є важливими аспектами покращення пізнавальних здібностей студентів, оскільки своєчасний відгук і пропозиції викладача здатні допомогти їм зрозуміти рівень свого когнітивного розвитку та визначити напрям його вдосконалення.

8.Формування сприятливого мікроклімату освітнього процесу, що позитивно впливає на зміст засвоєного навчального матеріалу, його усвідомлення і тривалість збереження в пам'яті.

Висновки. Отже, розвиток пізнавальних здібностей студентів та їхньої пізнавальної діяльності є складним, багатоаспектним і тривалим процесом, що передбачає врахування індивідуальних особливостей студентів, їхнього середовища, розвиток критичного мислення, організацію комунікації та співпраці між учасниками освітнього процесу, піклування про психічне здоров'я студентів. Розвиток пізнавальної діяльності студентів забезпечуються завдяки ретельно відібраному змісту освіти, формам та методам навчання, міждисциплінарній інтеграції, поєднанню самостійного навчання студентів та навчання у співпраці, персоналізованому розвитку пізнавальних здібностей студентів, упровадженню новітніх технологій, формуванню ефективного механізму оцінки і зворотного зв'язку для регулярного оцінювання результатів навчання та формуванню сприятливого мікроклімату освітнього процесу.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними вважаємо дослідження специфіки розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів музичного мистецтва, а також досвіду використання різних засобів розвитку пізнавальної активності студентів.

Література:

- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
- Подольак, Л. Г., Юрченко, В. І. (2006). Психологія вищої школи. К.: ТОВ «Філ-студія». 320 с.
- Кузнецов, М. А., Фоменко, К. І., Кузнецов, О. І. (2015). Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 338 с.
- Циганчук, Т. В. (2011). Динаміка переживання стресів студентами вищих навчальних закладів: автореф. дис ... канд. псих. наук: 19.00.01. Київ. 20 с.
- Chen Jing, Zhang Wei. (2024). Research on the relationship between cognitive processes and learner motivation. *Foreign Languages*, 40(2), 134–140.

- Liu Yang, Zhao Xiaohong. (2024). Application and practice of cognitive flexibility theory in higher education. *Higher Education Research*, 35(4), 78–85.
- Wang Gang, Liu Jun. (2024). Research on cognitive processes and learning effects from the perspective of educational psychology. *Psychological Science*, 37(2), 456–462.
- Wiggins, G. (1998). *Educational Psychology: A Practitioner's Guide*. New York: John Wiley & Sons.
- Лозова, В. І. (1990). Пізнавальна активність школярів: (спецкурс із дидактики). Харків: Основа. 89 с.
- Шмир, М. Ф. (2016). Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у контексті діяльнісного підходу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*, 72(2), 63–66.
- Liu Xiaohong, Wang Ming. (2023). Research on classroom teaching innovation integrating cognitive science and educational technology. *Audio-visual Education Research*, 44(6), 90–96.
- Qian Ming, Li Jing. (2024). Research on the application of cognitive development theory in middle school mathematics teaching. *Journal of Mathematics Education*, 25(1), 56–62.
- Zhang Li, Li Hua. (2023). Research on optimization strategies of cognitive science and online learning experience. *Modern Educational Technology*, 33(5), 89–95.
- Zhao Yang, Chen Xiaoyan. (2023). Classroom teaching design and practice based on cognitive psychology. *Curriculum-Textbook-Teaching Methods*, 33(8), 67–73.
- Palincsar, A. S., & Brown, A. L. (1984). Reciprocal teaching of comprehension-fostering and comprehension-monitoring activities. *Cognition and Instruction*, 1(2), 117–175.

References:

- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
- Podoliak, L. H., Yurchenko, V. I. (2006). *Psychologhiia vyshchoi shkoly* [Psychology of higher education]. Kyiv: TOV «Fil-studiia».
- Kuznetsov, M. A., Fomenko, K. I., Kuznetsov, O. I. (2015). *Psikhichni stany studentiv u protsesi navchalno-piznavalnoi diialnosti* [Students' mental states in the process of educational and cognitive activity]. Kharkiv: H. S. Skovoroda KhNPU.
- Tsyganchuk, T. V. (2011). *Dynamika perezhyvannia stresiv studentamy vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Dynamics of stress experiences by students of higher educational institutions]: avtoref. dys ... kand. psyk. nauk: 19.00.01. Kyiv.
- Chen Jing, Zhang Wei. (2024). Research on the relationship between cognitive processes and learner motivation. *Foreign Languages*, 40(2), 134–140.
- Liu Yang, Zhao Xiaohong. (2024). Application and practice of cognitive flexibility theory in higher education. *Higher Education Research*, 35(4), 78–85.
- Wang Gang, Liu Jun. (2024). Research on cognitive processes and learning effects from the perspective of educational psychology. *Psychological Science*, 37(2), 456–462.
- Wiggins, G. (1998). *Educational Psychology: A Practitioner's Guide*. New York: John Wiley & Sons.
- Lozova V. I. (1990). *Piznavalna aktyvnist shkoliariv: (spetskurs iz dydaktyky)* [Cognitive activity of schoolchildren: (special course in didactics)]. Kharkiv: Osнова.
- Shmyr, M. F. (2016). *Aktyvizatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv u konteksti diialnisnoho pidkhodu* [Activation of educational-cognitive activity students in the context of the activity approach]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedagogichni nauky*, 72(2), 63–66.
- Liu Xiaohong, Wang Ming. (2023). Research on classroom teaching innovation integrating cognitive science and educational technology. *Audio-visual Education Research*, 44(6), 90–96.
- Qian Ming, Li Jing. (2024). Research on the application of cognitive development theory in middle school mathematics teaching. *Journal of Mathematics Education*, 25(1), 56–62.
- Zhang Li, Li Hua. (2023). Research on optimization strategies of cognitive science and online learning experience. *Modern Educational Technology*, 33(5), 89–95.
- Zhao Yang, Chen Xiaoyan. (2023). Classroom teaching design and practice based on cognitive psychology. *Curriculum-Textbook-Teaching Methods*, 33(8), 67–73.
- Palincsar, A. S., & Brown, A. L. (1984). Reciprocal teaching of comprehension-fostering and comprehension-monitoring activities. *Cognition and Instruction*, 1(2), 117–175.